

Сав кунсен сұхалмэ чапэ

Сэнтэрү кунне Прага́ра палла́ турам

Эпэ Актай ялэнче 1921 сұлта сурална. Аттерен сұлталла та ситмен ача юлна. Савна май мана пәкса ситен-тересси Агафие Иустини аппасен хулпуссийесем сине тиенне. 1921 сұл уйрама йывар сұл пулна. Кәрхи тырәсем пулман. Иуқсакси пуххи кун сур метр хуләнәш юр суса лартна. Каласа панә тәрәх пелетеп: манән аппа Иустини май тупса ялсем тәрәх севе йепписене пәрне висе шултра сёр улмипе уләштарса сүрене, мана выса лартман.

Ялта 4 класс вөресе пөтертөм. 1936–1937 сұлсенче Актай ялэнче ОСОАВИА-ХИМ ячейки пурччэ. Унта пире пәшалтан пеме, сар есән ытти енесене вөрентетчэ. Кунта пире Андрей Белов тата Гордей Андреев вөрентнине аставатәп. 1941 сұлта пирен сұлхи сәмрәксене каллех сар есә хәнәтарчэ.

1941 сұлхине март уйәхенче призывла сара лекрём. Вәрнара сити суранах кайрәмәр. Кунти станцине сити мана асла аппа Агафи ләсәсә ячэ.

Кайран 90 чәваш ачине пире эшелонпа Мускава, унтан Украинана Новгород-Волынский хулине асатрәс. Унта мотомеханизаци ротине лекрём. Пиренне пәрле туртарсем те, монголсем те, казахсем те, узбексем те, азербайджансем те, армянсем те, украинсем те пурччэ.

Июнән 22-мешенче присяга тытрәмәр, командирсем фашистла Германи пирен сәршыв сине сөмсөррән тапанса кәни синчен пелтерчэ, ача сәкса аркатассишән сине тама чәнсе каларәс. Пирен патра сав сұл

сартан киле таврәнмалли Сөнә Матәк каччи Егор Григорьев пурччэ. «Текех таван кил-йыша курайрас сук өнтә», – тетчэ вәл. Чәннипех киле таврәнаймарә сав вәл.

Винтовкәсем, икшер обойма патрон, противогазсем, шинельсем парса қашхине 40 сұхрәмри Барановка хули патне асатрәс. Кунта оборона йышәнтәмәр. Кайран хәмәр килнә хуланах каймалла

пулса тухрә. Кунта тепәр взводпа пәрле сәкәр заводне хуралларәмәр. Кайран чакмалла пулчэ. Ташман вәйләрах. Сапла вара Житомир хулине лекрём. Хысән хамәр чае хәваласа пирен, 6–7 салтакән, 150 сұхрәм Киев еннелле каймалла пулчэ. Кәнтәрла вәрманта е тырә пуссинче пытанса выртаттәмәр, қашхине вара утаттәмәр. Ташман самолечәсем пирен кашни салтакшән сунара тухма хатәрччэ. Пәрреинче кәшт кәна фашистсен пульли манән пурнаса татаймәр.

Кайран 9-меш эксплуатаци полкән йышәнче ташманпа сапәсрәм. Сөмәрсә аркатна чукун сұлсене юсаттәмәр, ташман уса кураканнисене вара сывләша сирпәтеттәмәр. Волуйки патәнче чукун сұла аркатна чухне мана ураран амантрәс. Госпитальтен сывалса тухсан Ленинград блокадине лекрём. Унта ташманпа танксемпә керәшәкән 39-меш истребительнай батальон ретәнче сапәсмалла пулчэ.

Кайрантарах полк командирә мана хәйән патне чәнсе илсе приказ пачә: манән малашне кашни кун фронтән малти линине ситсе салтаксем килтен ярса панә сырусене валесмелле. Сәкә сәймәлә темелле мар. Куллен малти линие 15–16 сұхрәм каймалла, ташман вара персех тәрәтә. Сырусем илсе ситерсен савәннә сал-

таксем урра! кәшкәрсә ала синче йәтса сиктеретчэ.

Ленинграда ункәран хәтарна хысән Финлянди сөрә сине лекрём. Хуласене пәрин хысән теприне ирәке кәлартәмәр. Пәрреинче сыран тепәр енчи хамәр салтаксем патне сырусем ситерме Вуокса юхан шывә урлә кимәпе қашнә чухне мана ташман асәрхарә, тупәпа пеме пусәнчә. Кимәре пус сөклемесәр выртәм. Ташман персен-персен ләпланчә. Вилчә терәс пулас мана. Ун чухне виләмрен юлайрап тесе шутламанччэ.

Сәк юхан шыв урлә эрне хуши қашса сүремелле пулчэ. Пәрремәш хут юхан шыв урлә қашса қаяла таврәнсан мана полк командирә Орлов полковник строй умәнче тав турә, «Будешь награжден орденом Отечественной войны» тесе пелтерчэ. Шел, хәй тепәр икә кунтан сөрә кәчэ.

Хысән пирен 3-меш дивизиона 2-меш ударлә сара пулшма ячәс. Унта эфир пәр эрне хуши вәрманта оборона тәтәмәр. Хыәанса тәхәнма та май сук. Пыйтланса кайрәмәр. Тумтир түмисене вәсәртсе пыйтәсене алапа илсе пәрахаттәмәр. Кайран аңәсәллә қайса пытәмәр. Польша территорияненче Сосновец, Краков хулисене ташманран тасатрәмәр. Сэнтэрү кунне вара Чехословакире Прага хулинче кәтсе илтәм.

Н. АЛЕКСАНДРОВ,
Актай ялә.

Лайәхрах пурнаса шәннәччэ

Сәк кунсенче эфир Совет сарәсем фашистла Германия сәкса аркатнәранпа, Европа сәршывәсене вәрә-хурахран сәлса хәварнәранпа, Асла Сэнтэрү тунарәппа 64 сұл ситнине палла таватпәр. Пәлместәп, тата миәсә сұл сав хәрушә вәрсәна аса илсе пурәнәпәр, анчах та вәрса хутшәннисем хәйсен кун сұлсәсем татәличен ача манас сук.

Юнлә, вутлә-сұләмлә хаяр сапәсусем пынә вәхәтра эфир виләмрен хәрама пәлмен, чунә хытарса сапла шутланә: ташмана мәнле те пулин сапса аркатасчә, фашистсен кулли пулас марччә, социализм тытамне сыхласа хәварасчә, сәршыва ура сине тәрәтә, халәх пурнаса тәпрен юсаса туслә пурәнма пур енчен те сителәклә пурнаса туса хурасчә.

Фашистсен хура та сөмсәр есә пур хулапа яла та пысәк инкек илсе килчә. Вәрсәра 30 миллион яхән сыннән пурнаса татәлчә. Вәл шутран Ярославка ял тәрәхәнче те 323 салтак вәрсәран таврәнаймарә.

66 сұл қаялла, 1943 сұлхи октябрән 19-мешәнче, Киев хулишән пынә сапәсура эпә те йывәр амантам. Госпитальте выртса сипленмелле пулчә. Гитлеровецсем вуншар пин хуласемпе ялсене бомбәсем пәрахса тата тупәсенчен персе аркатса пәтернипе пәрлех СССР территориянчи 31850 заводпа фабрикәна, 65 пин километр чукун сұлсене, 4100 вокзала, 40 пин больницәна, 84 пин школа, техникума, институт, 43 пин библиотекәна, 98 пин колхоза, 1876 совхоза, 2890 МТС-а стройран қаларнә.

С. АФАНАСЬЕВ,
вәрсә инваличә.
Варпус Чемея ялә.

Аса илсен куқсұль тухать

Иртнә вәрсә никама та айккинче тәрәтә хәвармарә. Кашни сөмәне тенә пекех түрленейми суран илсе килчә вәл. Сав сурансем паян кун та хәйсем синчен систерсе тәрәсчә. Миллионшар сыннән пурнаса вәхәтсәр татәлчә, миллионшар хәрарәм хәйсен мәшәрәсене, ачисене юнлә вәрсә хирәнче сұхатрә.

Халәх хусаләхне те иртнә вәрсә қалама сук пысәк сәтәр күчә. Ялсемпе хуласем, ытти объектсем сахал мар сәрпе танлашрәс. Вәрсә хысән вәсене сөнәрен сөклемелле пулчә. Вәрсә хирәнчен сывә таврәнма пултарнисем, хәрарәмсемпе ачасем сәрне-кунне пәлмесәр сине тәрса есленипе кәна вәрсә суранә-инкекәсене түрлетсе пыма пултартамәр.

Пирен Сатракасси ял тәрәхәнчен Асла Отечественнай вәрсәна 689 сын тухса кайнә.

Самолет туянма пулшнә

Пирен сарсем нимәс фашистсәсене Таван сәршывран хәваланә чух халәх пулшәвә вәсемшән чи вырәнли пулна. Сәк пулшурән «Красное Сормово» (Оринин тәрәхә) колхоз та айккинче юлман. Колхоз председателә П. Майковпа ферма заведующий С. Соловьев, Е. Смелов бригадирпа В. Волков счетовод сар самолечә тума 50-шар пин тенкә ұса пұстарнә тата самолета хамәр ентеше Совет Союзән Героине Ф. Н. Орлов капитана пама ыйтнә. Вәсем пулшуршән кашниех Сталинран тав телеграммисем илнә.

Вәхәт нумай та иртмен, Ф. Орлов хәйне Оринисен уксипе туса панә самолетап Оринина вәсәсә килнә.

«Эфир хамәр ұсапа тунә сар самолетне пәкса савәнфронта вәсәсә тухса кайрә, – тенә С. Соловьев юлташ», –

Вәсенчен 342 сын қаялла тәван киле, хәйсен сөмәсене таврәнайман. Сывә таврәнма пултарнисем те сулран сұл сахалрах та сахалрах. Халәлехе вәрсә ветеранәсем 5-ән пурәнасчә.

Иртнә вәрсә сұлсәсене аса илнә май Сөнәял Хуракасси яләнче пурәнәкан Петр Степанов халә те хәйән куқсұльне пытараймасть. Хәйәнне пәрле вут-сұләма кәнисене, вәрсә хирәнче выртса юнлә юлтәшәсене аса илме еплеха сәмәл пултәр?

Петр Степанов 1923 сұлта суралнә. 1942 сұлхи февраль уйәхәнче вәл хәйәнне пәр вәхәтра суралнисемпе сар ретне тәнә. Малтанах 3 уйәх хуши танкистсен курсәнче вөрәннә. Кайран вара вәсене техника сирәплетсе парса вәрсә хирне – Мускав патне – асатнә. Кунта вәсем нимәс сарәсене тәп хуламәр патәнчен хәваласа ярасишән пынә хаяр сапәсусе-

не хутшәннә.

Савән чухнехи вәхәта аса илме пәртте сәмәл мар. Виләмпе куқа-куқан тәни пәр хут кәна пулман. Апла пулин те малашләха шәннә, Таван сәршыва епле пулсан та нимәс эшкәрәсенчен сәлса хәвармаллине әнланнә.

П. Степанов Мускав патәнчен тытәнса Берлина ситиех ситме пултарнә. Асла Сэнтәрәвә те вәл Берлин хулинче кәтсе илнә. 1947 сұлта вара таван яла таврәннә, мирлә есә күләннә.

Асла Сэнтәрәвә қасал 64-меш хут кәтсе илме хатәрленет вәрсә ветеранә. Юлашхи сұлсәсене вәрсә ветеранәсем тәләшпе сәршыв правительствы пысәк тимләх уйәрнәшән тав сәмахә қалат вәл.

В. ИВАНОВ,
Асла Отечественнай
вәрсә участникә.
Кашмаш ялә.

Вәрсә суранәсем – әмәрләх

Асла Отечественнай вәрсәна историри чи юнлә, чи йывәр вәрсә тесе паләртнә. 30 миллион яхән сын пурнаса татәлнә. Пирен районтан кәна сәк вәрсәна 9845 сын тухса кайнә, қаялла 4354 сын таврәннә. 5491 сын вилнә е хыпарсәр сұхалнә.

Хисепе тивәс ветеран

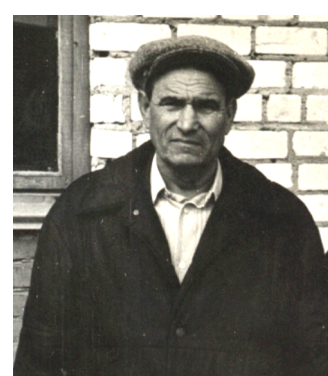
Қасал су уйәхән 9-мешәнче тәнчери чи хаяр вәрсә чарәннәранпа 64 сұл ситет. Сахалах мар вәхәт иртрә унтанпа. Вәрсә участникәсем те сахаллансах пырасчә. Хорнуй яләнчен Асла Отечественнай вәрсәна 253 сын хутшәннә, 109-шә вәрсә хирәнче пусәсене хунә.

Таван ене 144 салтак таврәннә пулсан, халә пурәнәкан ветерансем 3 сын кәна. Вәсенчен пәри – Егор Степанович Степанов. Вәл 1924 сұлхи апрелән 23-мешәнче нумай ачаллә хресчен сөмәинче суралнә. Ултә ачаран чи кәсәнни пулна. Ачаләх вәл вәхәтри ытти ачасенни пекех сәмәл пулман.

Хорнуй шкуләнче 7 класс вөрәнсе пәтернә хысән 17 сұлхи сәмрәка вәрсәна илсе қаясчә. Фронтра унән водител пулса артиллери турттарма тивет. Тәрлә фронтсенче сапәсәтә: 1-меш Воронеж фронтчә, 1-меш Украина фронтчә. «Харьков хулине ташманран хәтарнә сәрте те, Курск пәккинче те пулма түр килчә», – тет ветеран. Тәрлә хаяр сапәсусене хутшәннә. Виләмә вара юнашарә сүренә. Фронтра паттәрләх

кәтарнәшән ача тәрлә медальсемпе, Хәрлә Сәлтәр орденәсене наградаланә.

Фронтран таван яла 1948 сұлта тәрәс-тәкелех таврәннә. Хәнәхнә есә аларан

пәрахма шутламан, Шупашкарти 1-меш сәкәр заводәнче «полуторка» текен автомашинәпа еслеме пусәннә. 3 сұл вәй хунә кунта. Кайран вара чун туртнине таван ялнех таврәннә, Муркашри промкомбинатра (вәл вәхәтра унта қапта сапнә) қаллех руль умне ларнә.

Шаптак Муркаш хәрәпе Александра Кирилловнапа

Фашистсене сәнтәрнә хысән вәрсә суранәсене сөнәрен юсаса түрлетме тиврә. Халәх хусаләхне юсаса малалла аталантарма ұса-тенкә те, стройматериалсем те ситмен. Еслеме пултаракан миллионшар сын фронтра пусәсене хунә. Апла пулин те совет халәх кәске вәхәтра халәх хусаләхне ура сине тәрәтә, аталанура Америкәна хәваласа ситме, космоса пәрремәш сұл хывма пултарчә.

Эфир те, Чемеясем, вәрсә хысән саямах аталанма пултарамәр. Хамәр вәйпах тимәр-бетонран фермәсем, мастерскойсем, складсем, йәла ыйтәвәсене тивәстәрекән суртсем, мунчапа праечәннә, столоваясем, магазинсем туса лартрәмәр. Машинасем, тракторсем, комбайнсем сителәклә таран туянтәмәр. Сұлран-сұл тырпул, сөр улми, пахта симәс, аш-какай, сәт-сү, сәмарта туса илессипе социализмла амәрттура малти вырәнта пултәмәр. Уқса-тенкә тупашә үснә май колхозниксене уйәхсәрен есә ұқси түлесси те пысәкләнчә. Сав сұлсенче 12 колхозник патшаләх орденәсемпе медаләсене илме тивәсрә. Колхозниксем сөнә суртсем лартма тытәнчәс, сұлсем тавасси, суртсене газ кәртесси вәй илсе пычә.

Анчах та юлашхи сұлсенчи йәркәсәрләх шухәшлаттарат. Чемея шкулне, кунти ача садне, библиотекәна, мунчана, праечәннә, пушар деповне – сүтма хатәрленәсчә. Колхозра пәр лаша та, пәр өне выльәх та, пәр сысна та юлмарә. Еслекен техника та курәнмасть. Фашистла Германия сәнтәрне пултартамәр пулин те, пирен ун чухнехи әмәтсем пурнасапланмарәс. Эфир вара лайәхрах пурнаса шәннәччә.

С. АФАНАСЬЕВ,
вәрсә инваличә.
Варпус Чемея ялә.

семье чәмәртанә. Кайран таван колхоза таврәннә. Ун чухне халхы Ленин яч. хис. хусаләх «Красный Октябрь» ятлә пулна. Кунта 16 сұл хуши водителәте тимленә, шартлама сивәрә те, йәпәсапара та рейса тухнә.

Тәрәшуллә шофер пур сәрте те кирлә. Муркашри йәла ыйтәвәсене тивәстәрекән комбината ача водителәте еслеме чәнәсчә. Кунта 20 сұл вәй хурат вәл. Сапла вара пәтәмәшле есә стажә Егор Степановичән 50 сұлтан қая мар.

Тивәслипех мухтанасчә унпа ачисем. 8 ача пәкса ситәнтәрнә вәсем мәшәрәпе: 3 ывәлпа 5 хәр. Тәрлә профессисене ала илнә вәсем. Степановсен йышәнче шофер та, учитель те, строитель те т. ыт. те пур.

Е.С. Степанова эфир, сывәх таванәсем, ял-йыш, юбилей ячәпе, Асла Сэнтэрү күнәпе чунтан саламанлә май татах нумай-нумай сұл пурәнма ырләх-сывләх сунатпәр.

Н. БОРИСОВА,
Хорнуй яләнчи
библиотека
библиотекарә.